

ÉRTÉKTÁR

KIVONAT

Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottságának
2014. szeptember 17-én megtartott üléséről készült jegyzőkönyvéből:

Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottságának
10/2014. (IX.17.) határozata
„A veszprémi Szent Mihály Bazilika Szentháromság nevű harangja”
mint kulturális örökség
Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktárába történő felvételéről

Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottsága megtárgyalta „A veszprémi Szent Mihály Bazilika Szentháromság nevű harangja” mint kulturális örökség című felterjesztést és az alábbi döntést hozta:

1. Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottsága egyetért azzal, hogy „A veszprémi Szent Mihály Bazilika Szentháromság nevű harangja” mint kulturális örökség a veszprémi Települési Értéktárba felvételre kerüljön.
2. A Bizottság felkéri a Bizottság elnökét, hogy a döntés közzétételéről, valamint a felterjesztő értesítéséről gondoskodjék.

Határidő: 2014. szeptember 30.

Felelős: Brányi Mária alpolgármester, Bizottsági elnök

Végrehajtásért felelős köztisztviselő:

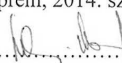
Perlaki Claudia kulturális csoportvezető, Bizottsági titkár

Brányi Mária s.k.
elnök

A kivonat hiteles.

Veszprém, 2014. szeptember 17.

.....
Sótónyi Mónika
jegyzőkönyvvezető

K I V O N A T

Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottságának
2014. szeptember 17-én megtartott üléséről készült jegyzőkönyvből:

Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottságának
11/2014. (IX.17.) határozata
„A veszprémi Szent Mihály Bazilika Szentháromság nevű harangja”
mint kulturális örökség
Veszprém Megyei Értéktárba történő felterjesztéséről

Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottsága megtárgyalta „A veszprémi Szent Mihály Bazilika Szentháromság nevű harangja” mint kulturális örökség című felterjesztését és az alábbi döntést hozta:

1. Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottsága 10/2014. (IX.17.) határozatával „A veszprémi Szent Mihály Bazilika Szentháromság nevű harangja” mint kulturális örökséget felvette a veszprémi Települési Értéktárba.
2. A Települési Értéktár Bizottság javasolja „A veszprémi Szent Mihály Bazilika Szentháromság nevű harangja” mint kulturális örökség Veszprém Megyei Értéktárba történő felvételét, egyúttal az érték jelentőségére való tekintettel javasolja, hogy a Megyei Értéktár Bizottság vizsgálja meg a Magyar Értéktárba történő felterjesztés lehetőségét is.
3. A Bizottság felkéri a Bizottság elnökét, hogy a Veszprém Megyei Értéktárba történő felvételre a felterjesztés előkészítéséről és megküldéséről, valamint a döntés közzétételéről és a felterjesztő értesítéséről gondoskodjék.

Határidő: 2014. október 3.

Felelős: Brányi Mária alpolgármester, Bizottsági elnök

Végrehajtásért felelős köztisztviselő:

Perlaki Claudia kulturális csoportvezető, Bizottsági titkár

Brányi Mária s.k.
elnök

A kivonat hiteles.

Veszprém, 2014. szeptember 17.

.....
Sótonyi Mónika
jegyzőkönyvvezető

FÖLDESI FERENC: A veszprémi Szent Mihály-bazilika Szentháromság nevű harangja

A harangról, harangozásról és a harangszóról

Herman Ottó a harangszó hatásáról írta: „*A félrevert harang megdöbbenést, riadalmat okoz; de ugyane harang hangjának más a hatása, amidőn délre kondul; más ha temetésre szól, és ismét más, ha a bevonuló nagyot üdvözli. És bizonyos az, hogy erős, fegyelmezett idegrendszerre van szüksége annak a művelt egyénnek, aki a harangszó hatása alól ki akar menekülni.*”¹

A harang az egyház szózata, mely a híveket imádságra és közajtatosságra hívja, és hangjaival az élet minden szakaszán át kíséri. Hirdeti a nap különféle szakait: a hajnalt, a delet, az estét. Felriaszt tűz és egyéb veszélyek esetén; vidáman zeng örömnépeink alkalmával és bús hangjával örök nyughelyükre kíséri a meghalt híveket.

A harangról – általában

A harang „feltalálásáról”, első használójáról nincs pontos információnk. Egyes, a XV. században keletkezett vélemény alapján sokáig a nólai Szent Pál püspököt (354–431) tartották a harangok feltalálójának. De keletkezésére a harangok elnevezései is – *campana*,² *nola* – szolgáltathattak indokot. Az első feljegyzés, akinél a „*campana*” szó harang értelemben fordul elő, Cumenaeus Albus, a Skóciához tartozó Hy (ma Iona³) sziget apátja (Kr. u. 660 körül) volt.⁴ Ami viszont biztos, hogy a VII. századtól általánossá váltak a harangok.

A középkor kétféle harangot ismert: vasból és bronzból készültet. Emellett voltak még vas-lemezekből készült harangok is, de ilyeneket csak szükségből, és szegényebb templomok vásároltak, melyek a drágább ércharangok beszerzéséhez nagyobb összegekkel nem rendelkeztek. A bronzharang – amely csak rezet és cinket tartalmazott – a legtisztább szavú harangokat szolgáltatja. A vas harangok hangja erős, de nyers és nem érces.

A XIV. századig a harangok felirata latin nyelvű volt, majd később az illető ország nyelvét kezdték használni. A feliratok hossza és tartalma szintén különböző volt a századok folyama alatt. A XIV. századig leginkább néhány szóból álltak a feliratok és az öntési év mellett az öntő nevét tartalmazták. A XIV. század közepétől kezdve – főleg az öntési technika fejlődése miatt is – azonban mind terjedelmesebbek lettek a feliratok. A legtöbb felirat versben van fogalmazva. Tartalmuk szerint a feliratok:

1. Imák, szentírási idézetek, vagy azon szentek nevei, kiknek tiszteletére a harangot ajánlták.
2. Sok felirat a harangok rendeltetését írja le, néha humoros formában.⁵
3. Leggyakoribb az a felirat, amely egybefoglalja a harang rendeltetésének összes mozzanatait.

A sok felirat közül most csak egyet említek, ami majdnem mindenkinek eszébe jut: „*Vivos voco, mortuos plango, fulgura frango*” vagyis: „*Az élőket hívom, a halottakat megsiratom, a villámokat összetöröm.*”⁶ Egyébként ez a legismertebb és legtöbbet idézett harangfelirat nem a leggyakoribb a harangokon.⁷

A feliratokon kívül más díszítések is előfordulnak, így pl. képek, az adományozó címere stb. A képek sorában leggyakrabban a keresztre feszítés, az Isten báránya, a Szűz Mária, karján a Jézussal stb. található.

A harangokat használat előtt fel kell szentelni. A harangszentelés első példájának tekinthető, amikor XIII. János pápa (965–972) a lateráni főtemplom részére készült óriási harangot 968-ban ünnepélyesen megszentelte és annak a „János” nevet adta.⁸

A templomi harang megszólaltatása figyelmeztető jelzésül szolgál imádságra, istentiszteletre való összejövetelre, vagy valamilyen baj (vihar közeledte, tűz stb.) hírüladására. Tűzvész, árvíz (régén ellenséges rajtaütés) esetén félreverték a harangot a lakosság riasztására. Ez abból áll, hogy nem hagyják szabadon lengeni a harangot, ami által az ütő a harangnak sorozatosan csak az egyik oldalát üti meg, ezáltal hangzása feszesebb, gyorsabb és a hallgató számára sürgetőbbé válik.

Leegyszerűsítve tehát a harangnak az említett kettős feladata, szerepe van. E kettős feladaton kívül többféle más rendeltetésük is volt és van, amit az is bizonyít, hogy különféle elnevezést kaptak. Ennek megfelelően egyes templomokban több, csak bizonyos célokra használt harangokat találunk – mint találunk a veszprémi Szent Mihály-bazilikában is. A leggyakrabban előforduló szerepeket a harangok elnevezései is mutatják. Ily elnevezések főleg a következők:⁹

1. A vasárnapi, vagy prédikációs – vagyis: **őregharang**, melyet a vásár- és ünnepnap iistentiszteletek előtt szólaltatják meg.

2. Az **ünnepi harang**, mely csak székesegyházakban, nagy kolostorokban és gazdagabb plébániatemplomokban található. Csak rendkívül ünnepélyes alkalmaknál használják.

3. Az ünnepi haranggal rokon az **örömharang**, mely kizárólag – mint a neve is mutatja – örvendetes alkalmaknál szólaltatják meg, mint a főpásztorok és államfők megjelenésekor, a győztes ütközet, békekötés alkalmából stb.

4. Az **imaharang**, a reggeli, déli és esti harangozás idején, mellyel az egyház híveit szólítja, hogy „Az Úrangyala” kezdetű imát elvégezzék. De ide tartozik még a **lélekharang** megszólaltatása és a temetések körüli harangozások is.

5. Az **emlékharang**, amit pl. a templom harangját adományozó személy halálá-

nak évfordulóján, vagy a település életében kiemelkedő esemény évfordulóján szólaltatják meg.

6. A **vészharang**, mint a neve is mutatja vész esetén szólaltatták meg.

7. A **mentőharang**, néhány vidéken használják, hogy a harang szava utat mutasson az eltévedt utazónak.

8. **Harang a polgári életben** bizonyos feladatra hívja fel a lakókat. Ezen kívül voltak komolyabb szerepű polgári harangok is. Ilyenek voltak pl. a „tolvaj-harangok”, melyeknek szavára a bírák, vádlók, tanúk gyülekeztek össze a tárgyalásra. Továbbá olyan harangok, melyek a halálraítéltek kivégzését jelezték és annak egész tartama alatt szóltak. De leginkább akkor használták a polgári harangokat, amikor a község lakóit valamilyen rendkívüli okból össze akarták hívni, vagy az ellenség váratlan megjelenésekor a lakosságot figyelmeztetni akarták.

8. A **harangjáték** játzsására készült harangok.

A XIII. századig a harangöntés mesterségével csaknem kizárólag a szerzetesek foglalkoztak, majd ezután már a világi, harangöntő-dinasztiák vették át a harangok öntésének mesterségét. A harangöntő – a Magyar Katolikus Lexikon¹⁰ meghatározása szerint – szakvizsgához kötött iparos mesterség, a rézöntő iparral rokon. A II. világháború előtt 2 és fél évnvi segédidővel a nehezebben elsajátítható szakmák közé tartozott. Mivel csak ebből nem mindig lehetett megélni, ezért a mesterek e munka mellett más, ércből készült műtárgyakat – például egyházi – is készítettek. De a XVIII. század végétől már a tűzoltáshoz szükséges eszközöket is ők állították elő.

Azt, hogy Magyarországon mikortól kezdtek harangokat használni, nem ismert. Írásbeli feljegyzések a harangról csak a XIV. századtól tesznek említést. Ismert az is, hogy a történelmi Magyarországon hamar meghonosodott a művészi harangöntés. Sajnos a török megjelenésével ez a virágzó mesterség gyorsan elsorvadt. A falvak elnéptelenedtek, új templomok nem épültek, a régiak nagy része tűz áldozata lett, s bennük égtek a harangok. A menekülő lakosság sokszor magával vitte vagy elásta az egyházi és anyagi értéket jelentő harangokat. A XVI–XVII. században Nyugat-Magyarországot Bécs és Pozsony látta el haranggal. Közvetlenül a török kiűzése után Közép-Magyarországon helyi harangöntők készítettek a kisméretű harangokat. A XVIII. század első felében egymás után alakultak a harangöntő műhelyek, főleg a püspöki székhelyeken. A céhes iparban dolgoztak, de önálló céhet egy városban sem alkottak. A műhelyek öröklődtek, s egy-egy műhely piaca nagyjából egy-egy egyházmegye területére terjedt ki. A harangöntők nemcsak megrendelésre készítettek harangot, a kisebb méretűeket vásárokon is igyekeztek értékesíteni. 1800–1850 között főleg a harangok természetes elhasználódása és az elemi csapások (tűzvész) okozta pusztulás pótlásán dolgoztak.

Ismert magyarországi harangöntő műhely volt az 1858-ban Walser Ferenc alapította harangöntőde. Harminc év alatt közel 1300 harangot öntött. De ettől régebbi

volt a soproni alapítású és ott működő „Selterhofer Frigyes és Fia” harangöntő cég. A műhelyt Selterhofer Frigyes 1816-ban alapította.¹¹

De beszélhetünk – ha nem is dinasztiaról – de művészi munkával dicsekedő veszprémi harangöntőkről is. A városban 1849-ig működött Schick János, 1850–1876 között Gloger Sándor, majd felesége, özvegy Gloger Sándorné, végül Tóth Árpád, akit az utolsó veszprémi harangöntőnek is neveztek.¹² Tóth Árpád és a vele egyforma méretű harangöntő műhelyek szerepe a Dunántúlon – Tóth ekkorra már országos hírű harangöntőnek számított – elsősorban az I. világháború után válik jelentőssé. A trianoni békediktátum után Magyarország nem csak területének jelentős részét veszítette el, de elveszítette több harangöntődéjét is. Így Hónig Frigyes aradi, Novotny Antal temesvári és Egry Ferenc kissegyházi műhelyét. A zsugorodott országban Budapesten Walser Ferencé és Szlezák Lászlóé, Sopronban Selterhofer Frigyesé, továbbá Pécsen, Szekszárdon és Baján, valamint Veszprémben működött egy-egy kisebb üzem. Ezekre hárult a háború által megcsappant állomány újratemetése.¹³ És ezért is volt fontos a veszprémi Tóth Árpád harangöntő működése.

Ha haragról beszélünk, mondjunk valamit a harangszóról, a harangozásról is. A harangszónak gonoszúzó szerepet tulajdonítottak, s ezért pestisjárványok, közelgő égháború idején megkongatták a harangokat. A Balaton környékén, Baranyában (de még más tájakon is) azt tartotta a néphit, hogy az a harang, amellyel öngyilkosnak vagy akasztott embernek harangoztak, elveszíti felhőző képességét.

Kitüntetett szerepe, jelentősége van a déli harangszónak, amely minden nap déli 12 órakor hallható, és az Úrangyala imádságra hív. III. Callixtus pápa 1456. június 29-én kelt úgynevezett Imabullájában – amikor Nándorfehérvárnál a Hunyadi János vezette magyar katonák élet-halál harcukat vívták a törökkel – az egész egyházra előírta a déli harangszót. „[...] *Hogy az egész nép, fajra és nemre való tekintet nélkül, ezeknek az imáknak és búcsúknak részese lehessen, megparancsoljuk és elrendeljük, hogy az összes városok, területek és helyek minden egyes templomában a három órai és az esti ima között, tudniillik az esti imára való harangozás előtt, de legalább olyan tájban, egy vagy több zengő haranggal, hogy jól hallhatók legyenek, félórás időközönként háromszor harangozzanak minden egyes nap, ahogy az Angyali üdvözletre harangozni szokás, s akkor ki-ki az Úr imádságát [...] háromszor mondja el.*”¹⁴ Ennek a célja az volt, hogy a muszlimoknál naponta ötször imára hívó imám kiáltásához hasonlóan a keresztényeket is imára szólítsa a magyarországi kereszties seregnek a törökök elleni győzelméért.

Hunyadi János 1456. július 22-én Nándorfehérvárnál győzelmet aratott a török sereg felett. A pápai bulla Európa nagy részére a győzelem hírével egy időben, vagy azután érkezett meg. Ennek tulajdonítható, hogy a harangszót sokan mindmáig a nándorfehérvári diadal jelének tartják. Később egyébként maga III. Callixtus is korigálta rendeletét, és a kiszabott imádságokat már nem könyörgésként, hanem hála-

adásként mondatta el a katolikus egyház híveivel. A pápai udvarba augusztus 6-án jutott el Hunyadiék győzelmének híre, ezért a pápa hálából beiktatta az Úr színeváltozásának napját a katolikus egyház hivatalos ünnepe napjai közé.

Emlékharang szól Kőszegen minden nap 11 órakor annak emlékére, hogy 1532-ben Jurisich Miklós várkapitány sikeresen védte meg a várat I. Szulejmán ostromával szemben. Szegeden minden évben március 12-én, az 1879. évi nagy árvíz betörésének évfordulóján harangszóval emlékeznek meg a város pusztulásáról. A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia 1931. március 18-án elrendelte, hogy az I. világháború magyar hősi halottainak emlékére minden évben május 2-án 21 óra 40 perctől negyed órán át tartó harangozást kell végezni.¹⁵

Nem csak a szokásjog szerint is, de a harangok az egyház, a gyülekezet tulajdonát képezték. Sajnos e jogát nagyon sokszor figyelmen kívül hagyták azok, akiknek ezen jog felett örködni kellett volna. Végzetessé vált a harangok életére az ágyú feltalálása is. Például Franciaországban az 1789-es forradalom ideje alatt gyakorlatilag az összes harang a rekvirálás áldozatául esett. Egy közelebbi példával élve: az Európán végigsöprő világháborúk nagyon érzékeny vérveszteséget okoztak a harangállományban. A már említett veszprémi Tóth Árpádnak 1914-re harangjai szóltak Budapesten, Besztercebányán és Nagyváradon, de megrendelést kapott a „[...] megrepedt kecskeméti öreg harang pótlására is, amelynek szava a nóta szerint nemcsak a pusztába hallatszott ki, hanem a monostori zöld erdő vadgalambját is sírásra indította.”¹⁶ A kecskeméti harang öntése ritka nagy esemény volt Veszprémben, hiszen két városi lap is helyszíni riportban számolt be a harang öntéséről. „Senki sem hinné, hogy városunkban ilyen művésziessen kiállított nagyharangokat tudnak gyártani.”¹⁷ – írja a Veszprémi Napló tudósítója.

Mi már tudjuk: a Tóth Árpád öntötte harang is e tudósítás után csak néhány hónapot élt meg. A világháború feneketlen anyagi génye nem kímélte ezeket a nagy műgonddal készített eszközöket sem. 1915-ben a vallás és közoktatási miniszter még csak felmérést készíttetett az egyházak nélkülözhető harangjaikról. A kimutatásban az alábbi adatokat kellett szerepeltetni: a helység nevét, a lakosok, a hívek, a templomok, illetve a kápolnák, a bennük levő harangok számát (a régi harangoknál a készítés időpontját), a harangok hozzávetőleges súlyát, a harangok anyagát. Külön ki kellett térni a történelmi értékkel bíró harangokra, melyek megtartása indokolt lehetett.¹⁸ 1916-ban már a veszprémi harangok is hadba vonultak. Egy szeptemberi híradás szerint Veszprém templomaiból és kápolnáiból mintegy 19 harangot vonultattak be.¹⁹ Szerencsére megmaradt a Székesegyház Szentháromság nevű nagyharangja, valamint minden templomban a legkisebb harang.

Ugyan kevés, de van fordított példa is: ágyúból harang. Az eset kapcsolódik a Szentháromság harangot is öntő Scheichel családhoz. Franz Josef Scheichel a Maria Tafferl-i zárandokhelyen épült templomhoz készített egy 1800 kg-os, majd rá egy

évre egy 3750 kg-os harangot. Utóbbi szerencsésen túlélte a két világháborút. Véletlen egybeesése a sorsnak, hogy a harang verses felirata a következő:

Korábban egy tábori löveg voltam
félelmetes menydörgéseimmel,
Az ellenségnek is kárt okozva estem el.

De most a hangommal
minden istenfélőt hívok
ide, mindenhez, miben Isten tetszését leli.²⁰

Két tárgy készül egy és ugyanazon anyagból, amelyek azonban rendeltetésükben igen ellentétesek – írja egy tanulmányában Rácz Sándor. „Az egyiknek céljául Schiller ezt tűzi ki: *'Legyen első hangja béke', a másik kőfalakat rombol, embereket öl. Az egyik a harang, a másik az ágyú, s bármily ellentétes is rendeltetésük, mégis van a kettő között egy kiengesztelő határpont. Az ágyú bömböl, hogy az ellenséget elűzze, hogy a harang ismét búghassa békeszózatát. A harangokból gyakran ágyukat öntöttek. Volt erre példa dicső függetlenségi harcunkban is. De viszont az is megtörtént, hogy győzelmes háború után az elfoglalt ágyúkból harangokat öntöttek.*

Mikor lesz már egyszer valóban igaz, hogy a harang csak békét és emberbaráti szeretetet hirdethet; mikor teljesedik be Schiller 'Harang'-jának szép mondata!?: Concordia legyen neve! Hirdetni békét, összetartást, A szent gyülekezetbe folyást.”²¹

A veszprémi Szent Mihály-bazilika²²

Az előterjesztésemnek nem célja, hogy a bazilikáról terjedelmes értekezést készítsék. De úgy vélem, hogy szükséges történetének rövid ismertetése, hiszen a harangok – ezek közül az Öregharang is – e bazilika minor egyik tornyában lakik immár 289 esztendeje.²³

A Szent Mihály arkangyal tiszteletére emelt régi Árpád-kori bazilika a XI. századból származik, sokszor pusztult el és épült újjá.²⁴ Jelenleg két alacsonyabb mellék-hajóval, sajtáságos altemplomos kriptával, felemelt szentélyvel záródó érseki székesegyház. Az 1276. évi pusztítás és rombolás után gótikus formában épült újjá. Az 1300-as évek második felében a székesegyház tűzvész áldozata lett. A török időkben ismét elpusztult, a várat elfoglaló törökök lóistállónak használták.

A székesegyház 1566. június 30-án, amikor a magyarok Veszprémet visszafoglalták, ismét csak teljesen elpusztult. Miután nem volt templom a várban,

II. Ferdinánd 1629-ben hozzájárult, hogy a káptalan visszatelepedjen és templomot építsen. Szerencsére 1628-ban kissennyei Sennyei István²⁵ püspök a szentély szét-szórt köveit összeszedte, így az engedély birtokában felépítette, majd 1630. január 5-én fel is szentelte az újjáépített templomot. Jobbára az 1629. évi felújítás abban nyilvánult meg, hogy a szentélyt rendbe hozták, a templom egyéb részeit pedig – a főhajót és a mellékhajókat – ideiglenesen fedéllel látták el, hogy a további pusztulástól megóvják.

A templom régi fényét gróf Esterházy Imre²⁶ püspöksége alatt nyerte vissza. Esterházy 1722. szeptember 28-án írta a veszprémi káptalannak: „*Tegnap döntés született arról, hogy a veszprémi romokat, 6000 forintos éves udvari fizetéssel együtt, nekem ítélték.*”²⁷ Annak ellenére, hogy Esterházy politikai okokból és átmeneti jelleggel került Veszprémbe, továbbá idejének jelentős részében egyházmegyéjén kívül, Bécsben és Pozsonyban tartózkodott, mégis tevékeny főpásztornak bizonyult. Veszprémben tervezte az új szemináriumi épület és piarista kollégium építését is. Legfontosabb fejlesztése pedig az volt, hogy 1723 és 1726 között barokk stílusban romjaiból teljesen újjáépítette a harcok során – elsősorban a Heister dúlása miatt 1704-ben – tönkrement román kori székesegyházat, amelynek új freskóit nem kisebb művész, mint Antonio Galli Bibiena készítette.²⁸

Az Esterházy által felépített templom mintegy 21 méter hosszú és 8,5 méter széles volt. Az oldalhajókat gömbszelvényes, a főhajót dongaboltozattal látták el. Tíz oszlop tartotta a középhajó mennyezetét, melyet a szentek különböző színben festett alakjai díszítettek. Nyilvánvaló volt, hogy az 1572-ből ismert tervrajz szerint restaurálták. Ami megmaradt a régi templomból, azt átvették, ami újat építettek, az barokk stílusban készült.

A templom nyugatra néző homlokzatán barokk szokás szerint a sárkánnyal küzdő Szt. Mihály arkangyal képét festették, mely alá a restaurálás évét feltüntető kronosztikont írták:

PIe sVM ConDeCorata eX rVINIs
Romokból ékesített engem a kegyelet²⁹

A nyugat felé eső két torony réztetővel volt fedve, tetején aranyozott keresztekkel. Ezekben 2-2 harang került, amelyekről majd később lesz szó. A szentély felett lévő alacsonyabb toronyban két kisebb harang volt elhelyezve – vagyis ekkor hat haranggal rendelkezett a székesegyház.³⁰

Kisebb javításoktól eltekintve nagyobb felújításon csak 1756-ban esett keresztül, amikor Padányi Biró Márton püspök a tetőzetet újjal cserélte fel.

Az 1780. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv adatai szerint a felső templomban hét, az alsó kriptában egy oltár volt. A szentélyben elhelyezett márvány főoltárt

1769-ben Koller püspök emeltette. Oltárképét, Guido Reni Szent Mihály képének utánzatát Rómában festették.

A többi oltár fából készült. Az altemplomban két kripta is volt.

A mai székesegyház Aigner Sándor tervei szerint 1907–1910 között történt újjáépítés eredménye. A csúcsíves szentélyt és altemplomot meghagyták, a megviselt barokk templomot azonban restaurálás helyett lebontották. Meghagyták a vörös kőből épült főfalakat, és a régi alapszerkezetre új templomot építettek.

Legutóbb 1970–1975-ben újították meg a székesegyház külsejét, kibontva és bemutatva annak középkori falmaradványait. 2005-ben a két toronnyal kezdődött meg a székesegyház teljes körű felújítása, amely 2010-ben fejeződött be. A székesegyház búcsúnapja: szeptember 29.³¹

A székesegyház legrégebbi alaprajzát 1572-ből ismerjük. Eszerint a katedrális bazilika jellegű és a mainál sokkal rövidebb volt. Keleti felén a kívülről támpillérekkel ellátott félkör alakú szentély volt, melynek folytatásaként a széles főhajóba nyúlik a majdnem négyszögű, szintén magasra emelt térség, melynek északi oldalán, közepén az evangélium, déli oldalán pedig a leckék felolvasására elhelyezett szószékszerű emelvényeket találjuk. E helyre a főhajóból lépcső vezetett fel. Közvetlenül a szentély félkörének végződésénél, a déli oldalon a templomból is kiálló sekrestyét látjuk, melynek szemközti részén, az északi oldalon zárt, bizonyára kápolna helyiség állhatott. A bazilika háromhajós. A széles főhajó, hosszúságát tekintve fele az oldalhajóknak, míg ez utóbbiak félakkora szélességűek, mint a középső hajó. Bizonyára a főhajónál kisebb magasságú oldalhajókat külön 3-3 oszlop tartotta, melyek közül a déli oldalon állókat fallá képezték ki, hogy a dűledező résznek biztosabb alapot adjanak. Az északi oldalhajó nyugati végződésén volt a toronyház, míg a délinél az orgonista részére szánt feljáratot helyezték el. A főhajó szélességében, annak nyugati végében az előcsarnokot látjuk, ahová a főbejáraton lehetett bejutni.

A bazilika harangjai

Azt, hogy építéskor, illetve a legutolsó Heister-felé rombolás és dúlás előtt milyen harangokkal rendelkezett a bazilika, nincs, illetve nem találtam adatot. De biztos, hogy rendelkeztek, hiszen Bél Mátyás 1735. évi, Veszprémről készült leírásában megjegyzi: „*[...]a török háborúk idején, amikor szükséges volt tudni, ki közelít a városhoz, a lovasok és a visszatérő gyalogosok számának megfelelően ismételve harangot kongattak.*”³²

A székesegyház harangjairól találunk bejegyzést egy 1746. évi egyházi látogatás jegyzőkönyvében.³³ Ebben az olvasható, hogy a templomnak négy harangja van: 88,

44, 18 és 10 – minden valószínűség szerint, figyelemmel az akkor használatos súlymértékre – fontmázsa súlyúak.³⁴ A leírásban más adat nem szerepel a harangokról (felirat, készítő és készítés éve stb.), de a készítettő és a költségek viselője is egyben, a székesegyház újjaépítő Esterházy Imre püspök, a harangöntő pedig Franz Ulrich Scheichel. Az öntés – miután több harangról van szó – 1723–1725 között történt.

Ez némileg összeeseng egy 1901-es, a Veszprémi Hírlapban³⁵ megjelent tanulmánnyal (még jóval az I. világháború előtt vagyunk), de két ponton is van eltérés. E szerint: „*A két főtoronyban négy harang van. 95 – 55 – 18 – és 10 mázsa súlyúak a régi mértékegység szerint. Név szerint: Szentháromság, Jézus, Mária és Szent József harang. Ezen harangokat gróf Eszterházy Imre püspök készítteté. Az északi toronyban van a Szentháromság tiszteletére szentelt nagy harang, melyet tévesen Szent Mihálynak is neveznek. [...]*”³⁶

*Ezen harang fölött van a 10 mázsa súlyú, mely szt. József tiszteletére van szentelve, rajta szt. József képével és a következő felirattal: sanCte Ioseph nVtrItle IesV In teMpestatibVs InterCeDe pro nobIs.*³⁷ 1723. Francz Ulrich Schiegel goss mich in der Leopoldsadt [Leopoldstadt – Földesi].

*A déli toronyban lévő nagyobb harangon az Üdvözítő képe van s e harang az Üdvözítő Jézus tiszteletére van szentelve, amit a rajta lévő fölirat következő szavai jeleznek: ChrIste IesV IVbe VentIs Vt reCeDat teMpestat. 1724. Francz Ulrich Schiegel gegossen hat mich zu Wienn in der Leopoldsadt.*³⁸

*Ezen harang fölött lévő kisebb harangot a Boldogságos Szűz képe ékesíti ezen körirattal: sanCta MarIa VIrgo LIbera nos propICIA a fVIgVre grandIne et Ignea sagItta. 1723.*³⁹

*A szentély fölött lévő tornyocskában két kis harang van: ezek közül a nagyobbikon a szenvedő Jézus kopott képe látható ezen körirattal: Franciscus Zaborski tulit Veszprimium 1711. goss mich Johann Nuspichen in Ofen.*⁴⁰

*A kis lélekharang sz. Mihály harangja, rajta a főangyal csinosan készített dombormű képe; az alsó részén pedig ezen körirat olvasható: Medardus Reig in Graz hat mich gossen 1696.*⁴¹

Ezeket az adatokat veszi át Ádám Iván is, amikor 1912-ben könyvnyomatban is kiadja a veszprémi Székesegyház korábban, a Veszprémi Hírlapban közölt történetének és az 1910-es felújításának leírását.⁴² A legnagyobb harangról írja, hogy a kronosztikon⁴³ szavai szerint viharharangnak szánták, mint ahogy a Szent Józsefről elnevezett harangot is. A Jézus nevű harangot ugyancsak viharharangnak készítették, hiszen a felirat szerint – ami Jézusnak szól – kéri, hogy parancsoljon a szélnek, hogy égiháború ne ártson. A Mária harang is viharharang, miután a felirat felszólítja Máriát, hogy mentse meg a híveket a mennykőtől, a jégesőtől és a tüztől. Ez egyáltalán nem meglepő, hogy a templom négy harangjának védőszentjétől a viha-

rok távoltartását kérték. Veszprém egyik legnagyobb sorscspása a gyakran kitörő tűz, amit a Bakonyból lezúduló viharos szél csak erősített.

A következő kimutatás a harangokról már a háborús rekvirálás idején készült. Ebben már a ma is használatos súlymértékkel jelölték a harangokat, igaz a táblázat fejrésze szerint csak megközelítő adatokat kellett beírni. De ettől függetlenül az ott közölt súlyadatok közel megegyeznek az általam elfogadott átváltó számmal számolt súlyadatokkal.

A rekvirálás sajnos nem maradt el, csak néhány harang élte túl az első világhégest. Így egy 1917. évi államtitkári leirat szerint⁴⁴ néhány harang a történelmi és művészeti értéke okán mentesült a beolvasztás alól. A veszprémi székesegyház harangjai közül ekkor megmaradt az 1696. évben öntött Szent Mihály lélekharang, a Nuspichen János által öntött 1711. évi harang, valamint a legnagyobb, a Szentháromság harang.

A Szent Mihály-bazilika harangjai az I. világháború előtt

A harang elnevezése	Öntés ideje	A harang súlya (kg) (1 fontmázsa= 56,12 kg)	Számítás alapja	Elhelyezés	Megjegyzés
Szentháromság	1725	4938,5	88 fontm. (VÉL III.1.a.1.)	Északi torony	Az 1915-ös kimutatás alapján 4750 kg
Szent József	1723	1010	18 fontm. (VÉL III.1.a.1.)	Északi torony	Az 1915-ös alapján 900 kg.
Jézus	1724	2469,28	44 fontm. (VÉL III.1.a.1.)	Déli torony	Az 1915-ös kimutatás alapján 2750 kg
Mária	1723	561	10 fontm. (VÉL III.1.a.1.)	Déli torony	Az 1915-ös kimutatás alapján 500 kg.
Nuspichen J. által öntött harang (alsó átmérő: 67 cm)	1711	80	Az 1915-ös kimutatás alapján	Szentély fölötti toronyban	Hollétéről, sorsáról nincs tudomásom.

Szent Mihály lélekharang	1696	60	Az 1915-ös kimutatás alapján	Szentély fölötti toronyban	Hollétéről, sorsáról nincs tudomásom.
-----------------------------	------	----	------------------------------------	----------------------------------	---

A harangok végül 1916-ban kezdték meg utazásaikat, illetve olvasztották be őket, hogy aztán ágyú legyen belőlük. A református egyház templomának harangját 1916. szeptember 14-én⁴⁵ dobták ki a toronyból, majd 15-én⁴⁶ sor került a többi harang kiszerezésére is. A következő évben sor került a székesegyház harangjaira is. Mint olvasható volt: „*A közeli napokban leszerelik a székesegyház három harangját [...]. A székesegyház nagyharangja, melyet a város lakossága 'megszólal az öreg Mihály' mondással emleget, itthon marad, mert történelmi értékű műbeccsel bír.*”⁴⁷

A világháború után húsz évig az „öreg Mihály” egyedül volt a bazilika északi toronyában. Csak a két megmaradt kisebb harang tudta hangjával vigasztalni. A harangok pótlására végül 1937-ben került sor.

1937. május 10-i leiratban Rott Nándor püspök arra kéri a székeskáptalant, hogy kezdeményezze az elkészült harangok leszállítását. „*Tudomásom szerint a harangjaink már készen vannak és a Nemzetközi Árumintavásáron közszemlére is kitették.*” – írja Rott püspök. Nyomós oka is lenne a harangok időbeni leszállítására, ugyanis: „*[...] úgy a harangszentelés még a pünkösdi ünnepekben elvégezhető lenne. A rákövetkező héten történne a felszerelés, így megtörténhetne a hívek számára az a kellemes meglepetés, hogy a szentévet új harangjaink zúgása nyitná meg.*”⁴⁸ Sajnos Rott Nándor ez időben betegeskedett, így a harangszentelés jogát átadta Kauzli Dezső nagyprépost, püspökhelyettesnek.

A püspök kérésének megfelelően a harangok a Szentlélek ünnepén, pünkösd másnapján, hétfőn, május 17-én érkeztek meg a városba. A harangok fogadását délután 4 órakor a Szent Imre⁴⁹ téren tartották meg. Megjelent a város, az egyházmegye vezetése, a tanulóifjúság. Az autókat felvirágozták, majd a Szlezák-cég megbízottja átadta a harangokat Serák József kanonok-plébánosnak. A harangok átvétele után ünnepi menetben kísérték a várba, miközben a város összes harangja hallatta szavát. A harangszentelést – melyet Kauzli Dezső tartott – délután 6 órakor történt, a püspöki palota ablakából végignézte a beteg Rott Nándor püspök.

A megszentelt öt harangot ideiglenesen, míg a felemeléshez szükséges műszaki munkálatok tartottak, a székesegyház mellett helyezték el, és a felső építkezések befejezése után húzták fel őket rendeltetési helyükre.⁵⁰

A leghatalmasabb a „*Michael Archangele, Praepositus Paradisi veni in adiutorium Dei*”,⁵¹ 1704 kg, a második a 900 éves Szent István-centenáriumra készült jubileumi harang, a következő latin felírással: „*Sancto Stephano, Regi Inclyto Hungariae Patrona, Haec campana jubilat vertente anno nongentesimo obitus sui.*”⁵² Súlya 969,5 kg, alsó átmérő 125 cm, 96 cm magas és dis’ hangú. A dombor-

mű a közepén: Szent István felajánlja a koronát.

A következő nagyság szerint. „*Sancte Joseph, Quem constituit Dominus Dominum, Domus suae in aerumnis et tempestatibus, Intercede pro ecclesia pro nobis.*”⁵³ 499 kg. Negyedik a „*Sancta Anna Dei Genetricis Mater, Adjuva jugiter clerum nostrum et populum patrociniis tuis.*”⁵⁴ Veszprém 1937., Öntötte és ajándékozta Szlezák László, Magyarország aranykoszorús harangöntő mestere Budapestén.” A domborművön Szent Anna a kis Máriát olvasni tanítja. 220 kg, 63 cm magas és cis” hangú. Az ötödik s legkisebb harang a „*Sancta Maria Mater miseri cordiae, Tu nos in hora mortis suscipe.*”⁵⁵ Súlya 126 kg. Mindegyik harangot még a következő felírás díszíti: „*Ex voto episcopi Ferdinandi Rott et Capituli Wesprimiensis. 1937.*”⁵⁶

Meg kell említeni még azt a harangot is, amit Beőthy-harangnak hívnak, és a II. világháborúban elvitt 500 kg-os harang pótlására készült. Dr. Beőthy kanonok öntette Szent József tiszteletére 1974-ben Gombos Lajos őrbottyáni harangöntővel. 700 kg-os, 110 cm alsó átmérőjű, f” hangú. Felirata az egyik oldalon: „*Szent József tiszteletére öntette Dr Beőthy István kanonok Gombos Lajos őrbottyáni harangöntővel 1974-ben.*” A másik oldalon Szent József egész alakos domborműve a Kisjézussal és liliommal látható.⁵⁷

Mint látható és hallható a bazilikának jelenleg 5 harangja van: 4 harang a déli toronyban és egy – a Szentháromság – az északi toronyban.

A bazilika nagyharangja

„Szent Mihály”, „Öreg Mihály” „Nagyharang” és a megszenteléskor kapott „Szentháromság” harang. A felsorolt megnevezés mind a Bazilika legnagyobb méretű és egyben a legidősebb harangjának elnevezései, amivel a város- és környező települések lakói illették a harangot. Hangja messze szállt, hallották a Balaton-parti települések lakói is. Nem véletlen, hogy több tréfás mondókát is költöttek róla, illetve szóba öntötték a harangkondításokat. A mondókák záró sora minden esetben a Szentháromság harangé volt.⁵⁸

Az ismert, hogy a harangot Eszterházy Imre püspök a saját költségén öntette a másik három haranggal együtt. A harangon olvasható feliratokból tudjuk, hogy a mester a Leopoldstadban harangöntő műhellyel rendelkező Franz Ulrich Scheichel⁵⁹ volt.

A harangöntő_Scheichel

A Scheichel harangöntőde 1719-től működött az akkor még Bécs elővárosaként számon tartott Leopoldstadban. A harangöntő műhely a mai, az öntőde után Glockengasse (Harangköz) 10. szám alatt volt.

Az alapító Franz Josef Scheichel 1689-ben született. A harangöntést valószínűleg Johann Baptist Diválnál Bécsben tanulta, majd kitanulva a mesterséget 1719-ben megalapította a saját üzemét. Franz Josef 1758. november 10-én halt meg. Halála után a műhelyt fia, Franz Ulrich vette át.

Többek között a veszprémi székesegyház Szentháromság harangjának is művészi kivitelezője Franz Ulrich születési ideje nem ismert, de inkább Magyarországon nem fellelhető. Halálának ideje 1786. június 13. A harangöntést Franz Ulrich Scheichel halála után özvegye, Theresia Scheichel folytatta és vezette tovább 1809. november 18-án bekövetkezett haláláig. Ekkor a harangöntő üzem végleg megszűnt. Rá egyébként Ausztria legjelentősebb női harangöntőjeként tekintenek.

Johann Georg – aki szintén harangöntő volt – Franz Josef Scheichel második fia. Ő Franz Anton Grieshaberrel⁶⁰ dolgozott együtt például a salemi⁶¹ cisztercita apátság részére készülő harangon, majd 1757 körül Znaimban telepedett le és megalapította saját üzemét.

Scheichel öntőüzemében sok harang készült, számos osztrák templomba eljuttotak, többek között a bécsi Szent István-dómba is. Szállítottak a délnémet területekre, és természetesen szállítottak Magyarországra is. Néhányat megemlítve:

- Franz Ulrich Scheichel öntötte az Alsó-Ausztriában lévő Herzogenburgi Apátság nagyharangját. Az öntés ideje 1719., a harang alsó átmérője 188 cm, súlya 3.864 kg. Ő öntötte 1749-ben a bécsi Irgalmasok templomában (Barmherzigenkirche) lévő harangot is.

– Franz Josef Scheichel készítette a bécsi Károly-templom (Wiener Karlskirche) nagyharangját, a „Karl”-t, melynek alsó átmérője 169 cm, súlya kb. 3.100 kg. Az Alsó-Ausztriában lévő Mária-kegytemplom nagyharangját, aminek az alsó átmérő 181 cm, súlya 3.735 kg. De ő öntötte az egri Szervita-templom harangját, illetve az 1700-as években kemenesszentpéteri Szent Péter-plébániatemplom 68,4 cm-es alsó átmérőjű harangját is. Ez utóbbinál a harangon nincs jelölve az öntés éve.

Csak részben maradt fenn az apa, Franz Josef Scheichel legjelentősebb műve, az egykor 6-hangzású harang a bécsi Szent István dómban.⁶²

A Szentháromság-harang

Mint már említettem, a harangot Esterházy Imre püspök öntette a saját költségén. Sajnos sem a megrendelésről, a készíttetés körülményeiről, sem a harangok megszenteléséről és a beemelésről sincsenek leírások. Egyedüli leírása a már idézett Strausz-féle ismertető. Ebben olvasható:

„[...] Az északi toronyban van a Szentháromság tiszteletére szentelt nagy

harang, melyet tévesen Szent Mihálynak is neveznek. A rajta lévő kép a Boldogságos Szűzet ábrázolja, amint az égben a Szentháromság megkoronázza. Főlirata: *DoMos VIneas aegrosVe nostros et Caetera serVa o saCra trInItas nos ab aerIs fVrla. Anno 1725. Durch Feyer bin ich gegossen Francz Ulrich Scheigel mich gegossen hat Wienn.*⁶³

A harangot az 1725. évi beemelés után csak 182 év múlva, az 1907–1910-es felújításkor mozdították el helyéről. Akkor még beavatkozást nem tettek a harangon.

Összefoglalva a harang adatai:

Megrendelő: Esterházy Imre
veszprémi megyéspüspök

Készítés éve: 1725

Készítette: Franz Ulrich
Scheichel, Bécs, Leopoldstadt

Alsó átmérője: 185 cm

Magassága: 151 cm⁶⁴

Súlya: 4935, 5 kg (88 fontmázsa x 56,12 kg)

Hangja: B⁶⁵

A harang koordinátái: 47° 5,816' Északi szélesség, 17°54,173 Keleti hosszúság. Tengerszintfeletti magassága: 246 m (a harang alsó széle). Így a harang ~ 46 m magasan függ a toronyban.

A „Szentháromság” a legidősebb 20 mázsa feletti harangja az országnak. Egy kimutatás szerint Magyarországon a nagyharangok sorában is összesítve a 11.⁶⁶ De az öntési éve és a súlya jogán egyértelműen az ország egyetlen ilyen harangja.

A harang túlélte az I. világháborút, de megcsonkolták 1937-ben. Ekkor az új harangok beemelésének előkészítésekor az eredeti fa harangszéket és jármot kicserélték acél állványra, és Szlezák-féle hajlított járomra. Ez azzal járt, hogy eredeti fűles koronáját lefűrészelték, s tárcsásat csavaroztak rá. A koronája – és a harang formája is – egyébként hasonló volt a bécsi Anna-templom 2. harangjához, amit szintén Franz Ulrich Scheichel öntött 1747-ben. Később az eredeti barokk harangnyelv helyébe is egy lekötött, nem a harang méreteihez illő nyelv került, így a hangja sem a régi. A leszerelt harangnyelv egyébként a bazilika tornyában van.

A nagyharang ma egyedül lakik az északi toronyban. Toronybéli társa csak a

kereplő, ami – mint tudjuk – akkor hallatja hangját, amikor a harangok Rómába mentek, ettől kezdve egészen húsvétig a Szentháromság harang nem szólal meg. Akkor viszont zengése örömteli és messzire hangzó.

Indoklás az értéktárba történő felvétel mellett

A harangszó ugyanolyan jellemzője lehetett egy településnek, tájnak, mint a népdalok vagy a népviselet. A harang zúgása, akár a legszebb énekszó, hivatása az egyik legszebb. Egy régi vers nagyon szépen felsorolja, mi mindenre is szolgál a harang:

Dicsérem az Istent,	Elsiratom a holtakat,
Összehívom a népet,	Kísérem a temetést,
Szólítom a papságot.	Szétszórom a vihart.
Ékesítem az ünnepeket,	Elhárítom a villámot,
Hirdetem a vasárnapot,	Serkentem a lassúkat,
Elűzöm a ragályt.	Békítem a haragosokat. ⁶⁷

A közösség nevet ad a harangnak – a szenteléskor kapott védőszent nevének kivételével – ami szintén annak a jele, hogy közel érzi magához: magáénak vallja, érzelmileg is kötődik hozzá. Ez a kötődés abban is megnyilvánul, hogy a harang kongását szavakkal, mondókéval helyettesíti. Például az 1840-es években keletkezett szövegből a magyar nemzeti megújulás korára, a reformkorra jellemző erős társadalombírálat csendül ki:

Csengettyű: *Was wollen sie?* (Mit akarnak?)
 Kisharang: *Essen und trinken.* (Enni és inni.)
 Nagyobb harang: *Wer wird das zahlen?* (Ki fizeti azt?)
 Nagyharang: *Bürger und Bauer.* (A polgár és a paraszt.)

Ez a kötődés nem csak Veszprémben volt észlelhető. Balatonhenyén és Monoszlón a veszprémi székesegyház harangszavával kapcsolatban is van feljegyzés.⁶⁸

A kisharang kezdi:

Jó reggelt, jó reggelt! Mi újság, mi újság?

Egy nagyobb harang válaszol:

Gyerek született! Gyerek született!

Egy még nagyobb harang kérdi:

Ki az apja? Ki az apja?

Rázendül az öregharang:

A kanonok! A kanonok!

A templom építésének éve, a harangok öntése egybeesik a barokk kiteljesedésével. Esterházy Imre közismerten a magyarországi barokk művészet egyik legjelentősebb egyházi mecénása volt, aki kortársai közül talán a legtudatosabban élt a képzőművészet által kínált reprezentációs eszközökkel, s a korszak legjelentősebb mestereit foglalkoztatta.⁶⁹ A székesegyház építésekor teljes mértékben érvényesültek a barokk stílusjegyek jellemzői. Érzékeltette az erőt, a gazdagságot, a pompát. Felszentelésekor valóban lenyűgözte a híveket, nagy hatást gyakorolt rájuk méretével, építészeti megoldásaival.

A barokk stílus jegyei nem csak a székesegyház építésében teljesebben ki, de láthatóak a templom legnagyobb harangján, a Szentháromság-haragon is. Egyértelműen látszanak a harang felső díszítésén a barokk művészet jelei: a mozgalmasság, az egyenes vonalak hiánya, ami túldíszítettnek tűnhet, de összességében egységes; és a hatalmas méret.

Még így, kopott és elhasználódott állapotában is szemet gyönyörködtető a csavart indák sokasága, a lendületesen kavargó növényornamentika, majd egy-egy férfimaszkban végződő kacsok jelenléte. Ez a díszítés megfigyelhető a harang felső és az alsó részén is. A harang védőszentjéhez írott könyörgés betűi is művészi kivitelezésűek, nem elnagyoltak, mint inkább pontosak és egyforma méretűek. A sorból csak a kronosztikon betűi „lógnak” ki, de azok is egységes egészet alkotnak a szöveg többi betűivel.

Külön említést érdemel a harang védőszentjének számító „Mária megkoronázása” jelenet. Talán nem véletlen, hogy éppen ez a motívum került a harangra. A Mária-kultusz erősítették a történelmi események. Így például a törökök szorongatták Bécs felszabadítása (1683. 09. 12.), amit Mária segítségének tulajdonítottak. Ennek emlékére ünnepet rendel el az egyház (szeptember 12-e Mária napja lesz). Buda visszafoglalása 1686-ban, amikor a harcoló csapatokat erős „máriás lelkesedés” hatja át. Majd I. Lipót 1693-ban megismétli a Szent István-i ország felajánlást, megújítja a szerződést a nemzet és Mária között. Ehhez járul még a XVIII. század felívelő szakasza a nemzet történelmében, ami azt sugallja: a Máriához visszatért magyarság ismét önmagára talált.

Esterházy Imre mecenatúrája jelentős részben a barokk kori kép- és ereklyekultusszal, a kultusz megerősítésével és fellendítésével, illetve új kultuszhelyek létrehozásával állt összefüggésben. Ebbe a programba illeszkedtek a templomoknak és a Mária-kegyhelyeknek nyújtott adományok is. A püspök, aki korábban maga is pálos

szerzetes volt, tudatosan ápolta és terjesztette a rend Mária-tiszteletét. A pálosokat a Boldogságos Szűz kultuszának ápolása minden más rendtől megkülönböztette, amely nem csak az officiumaikban,⁷⁰ miséikben, kegyhelyeik életében, világi szervezeteikben, rózsafüzér-társulataikban jelentkezett, hanem az általuk gondozott templomok képeinek jelentéstartalmában is. Szerepük volt a Patrona Hungariae-kultusz fellendítésében is.⁷¹ Ennek ismeretében megítélésem szerint Esterházy püspöknek tudatos választása volt a Szentháromság ábrázoltatása a felújított – de inkább újjáépített – székesegyház legnagyobb harangján.

Az ábrázolt jelenet nem ismeretlen. A domborművön a Szentháromság koronázza Máriát, aki az Atyaisten és Krisztus között térdel, fölötte lebeg a Szentlélek galambja. Az alakok már nehezen vehetők ki. De viszonylag jól látszik a kiterjesztett szárnyú Szentlélek galamb képében, baloldalon a kereszt Jézus kezében. Jól látható még az Atyaisten jobb oldalt, kezében a földgömbbel, illetve kissé lejjebb középen a felhőn térdeplő Mária. Már kevésbé láthatóak a jelenetet keretbe foglaló és a koronázást figyelő kerubok.

De meg kell említeni a harang másik oldalán látható – nagyon elhasználódott – műalkotást. A készítés dátuma – ANNO 1725 – felett Esterházy Imre püspök egyesített grófi címere látható, amint azt egy-egy angyal tartja. Magyarországon szokatlan módon családi címerét püspöki jelképével bővítve használta.⁷² Az archaikus grófi címere csücskös talpú pajzs kék mezejében jobbra forduló, ötágú nyitott koronán álló, nyelvét kiöltő koronás aranygriff, felemelt jobbujában arany védvasú görbe kardot, előre tartó balujában három zöld szárú és levelű, arannyal futtatott vörös rózsát tart. A sisakdíszben (két pajzstartó koronás griff ötágú nyitott koronát tart a pajzs fölé) ugyanolyan növekvő alakú griff látható, a pajzstakarók jobbról aranykék, balról arany-vörös színűek.⁷³

A harangon a módosított címerpajzs – itt kerek mezőben – valószínűleg a koronán álló és a leírásban is szereplő griff, ahol még a fő motívumok – a jobbujában görbe kard, balujában a három rózsza – még láthatóak. Ha kissé elmosódottan is, de jól felismerhetőek kétoldalt a nyitott koronát tartó griffek is. A sisakdíszben az eredeti címerpajzsban a kinövő griff helyett már a püspöki tiara látható, és ha elmosódottan is, de felismerhetőek a keresztbe tett kulcsok is. Az, hogy a címerpajzs milyen motívumra támaszkodik, sajnos nem kivehető.

A harang minden elemében remekmű. Ha nem tudnánk a díszítő elemek helyét, azt vélnénk, hogy egy művészien megmunkált ötvös-remekművön található. Amit a művész hosszadalmasan, esetleg többször javítva alkotott. Harangon, ami ráadásul méretével is kiemelkedő, nehéz elképzelni, hogy mindezt egy öntőformába álmódta meg Franz Ulrich Scheichel harangöntő művész, majd azt hibátlanul meg is valósította.

Amikor felmászva a toronyba kibújtam a szűk feljárón és először megláttam, egy

kissé visszahőköltem a meglepetéstől. Fenséges volt, ahogy ott magányosan kitöltötte a templomtorony légterét. Volt szerencsém látni Moszkvában a soha meg nem szólaló 216 tonnás „Cár Harang”-ot (még a használatba vétel előtt a földön megrepedt), Kassán a közel 8 tonnás „Orbán Harang”-ot. De ez mégis más. Ő a „mi” harangunk, Ő szolgálatban van. Jószerivel nem lehetett körbejárni, hiszen a járom és a tartószerkezet elfoglalta a harang melletti szűk teret is. Amióta felrakták helyére, sokáig csak a karbantartó személy, esetleg a sekrestyés és a harangozó látta. A hívek hallották a hangját, várták megszólalását: az emberek, a közösség, a hívek szeretetének a tárgyává vált.

Vélhetnénk, hogy nagyon nem is kellene foglalkozni küllemével, hiszen nem látható. De ez a „nem látható állapot” adja a mi felelősségünket: ezt a 290 éves művészi munkát óvnunk, vigyáznunk kell, hogy még évszázadokig szolgálja a közösséget.

És mit jelenthet minden veszprémi számára a „Nagyharang” mélyen zengő hangja? Ugyanazt, mint a pápai „Öregharang” szava: „[...] hit, a humanitás, az együvé tartozás és a türelmesség [...]”⁷⁴ – mindenki számára.

Veszprém szerelmese, Szomaházy István mindig nagy szeretettel írt városáról. Egy alkalommal ekképp mutatta be: „*A kiben van egy kis fogékonyság a természeti szépségek iránt, álljon egy decemberi délután a vár éjszakai bástyájára, mely közel a Gizella királyné földalatti kápolnájához, merészen, száz méternyi magasságban ugrik ki az apró házak amfiteátruma fölé. [...] És hátunk mögött megszólal a nagy székesegyház harangja, mely alatt, a sírbolt pislákoló világosságában, Veszprém elhunyt püspökei alusszák örök álmukat, nehéz, halotti ornátusban.*”⁷⁵

Veszprémbe költözve figyelmeztettek: itt vagy fúj a szél, vagy harangoznak. A mondás igaznak bizonyult, csak az a kár, hogy a város szélén már nem hallatszik oly szépen és zengően a harangszó. De hangzásuk így is kellemes akusztikai élményt nyújt. Különösen akkor, amikor ünnepnapokon megszólal a székesegyház nagyharangja. Az a harang, amelyről Bél Mátyás is megemlékezett Veszprém vármegye leírásában: „[...] az órák változását jeles harangszóval jelzi; négy van a harangokból, hangjában és súlyában egyik fölülmúlja a másikat. Mikor kongatják őket, az együtthangzásnak harmóniájában vetélkednek egymással, hogy azt hihetnéd: harangok szavából szebb zene sehol sem csendül.”⁷⁶

FELHASZNÁLT IRODALOM

Veszprém Érseki és Főkáptalani Levéltár

Levéltári jelzet	Év/szám
1. Veszprémi Káptalan Levéltára, Veszprémi Káptalan magánlevéltára, Documenta iuris possessionarii, 1780 előtti birtokjogi iratok, Veszprém ecclessiae 1746, Canonica visitacio (III. 1.a.1.)	1746.
2. Veszprém Püspöki levéltár, egyházmegyei hatósági iratai, visitationa canonici, tom 31. (I.1.47.j.Vp.)	1780.
3. Plébániai Levéltárak Veszprém, Szent Mihály plébánia iratai	
Harangok rekvirálása	1916/R209
Harangok visszatartása	1917/O186
Harangok fogadása	1937/A248
Harangok súlya	1940/B494

Könyvek, folyóiratok

- A harangok régésze. Beszélgetés Benkő Elekkel. Természet Világa, 2002. december. Az interjút készítette: Silberer Vera
- ÁDÁM 1912. = Ádám Iván: *A veszprémi székesegyház*. Veszprém, 1912.
- Balogh Jolán et al.: *A magyarországi művészet a honfoglalástól a XIX. századig*, 1. kötet, II. javított kiadás, Budapest, 1961
- BENKŐ 2002. = Benkő Elek: *Erdély középkori harangjai és bronz keresztelömedencéi*. Budapest–Kolozsvar, 2002 Elektronikus változata:
<http://adatbank.transindex.ro/cedula.php?kod=865>
- BÉL 1989. = Bél Mátyás: *Veszprém vármegye leírása*. Veszprém, 1989., hasonmás kiadás.
- Dr. Dolencz József: *A veszprémi Székesegyház*. Vasárnapi Újság, 1910. október 9. 841–842. o.
- FORGÓ 2009. = Forgó András: *Esterházy Imre és az aulikus politika a 18. század első évtizedeiben*. – In: „Fényes palotákban, ékes kőfalokban”: tanulmányok az Esterházy családról / szerk. Maczák Ibolya. – Budapest, Szépművészeti Múzeum, 2009, 65–87. o.
- FRIEDREICH 1907. = Dr. Friedrich Endre: *A veszprémi Szent Anna kápolna története 1724–1907*. Veszprém, 1907.
- GUTHEIL 1977. = Gutheil Jenő: *Az Árpád-kori Veszprém*. Veszprém, 1977
- HALAVÁTS 1905. = Halaváts Gyula: *Magyar harangfeliratokról*, Archeológiai értesítő. 1905/2.
- HARANGOK 2003. = Magyar harangok. *Déli harangszó a Magyar Rádióban*. Budapest, 2003.
- HARANGOK 2009. = *Magyar harangok 2. Déli harangszó az MRI rádióban*. Budapest, 2009.
- HUNFALVY 1860. = Hunfalvy János: *Magyarország és Erdély eredeti képekben*. II. kötet, Darmstadt, 1860.
- HUNGLER 1986. = Hungler József: *A török kori Veszprém*. Veszprém, 1986.
- HUNGLER 1988. = Hungler József: *Veszprém településtörténete*. Veszprém, 1988.
- Kelényi György: *A barokk művészete*. Corvina Kiadó, Budapest, 1985.
- KOLTAI 2005. = Koltai András: *Császárhű, bőkezű, remete: Esterházy Imre hercegprímás*, In: LIMES 2005/3. Tudományos Szemle, Tatabánya, 5–19. o.
- KOROMPAY 1957. = Korompay György: *Veszprém*. 2. átdolgozott, bővített kiadás, Budapest, 1957.

- LUKÁCS 2001. = Lukács László: *Népi harangszó-magyarázatok*. In: Magyar Nyelvőr, 2001/1. szám 56–68. o.
- LUKCSICS 1912. = Dr. Lukcsics Pál – dr. Pfeiffer János: *A veszprémi Püspöki vár a katolikus restauráció korában*. Veszprém, 1933.
- MÁRKUSNÉ 2011. = Márkusné Vörös Hajnalka: *A veszprémi barokk székesegyház rendhagyó keresztút-ábrázolásai*. In: Karlinszky Balázs – Varga Tibor (szerk.): *Aedes jubilat. Tanulmányok a veszprémi székesegyház 1910. évi újraszentelésének tiszteletére*. (A veszprémi egyházmegye múltjából 23.) 85–98. o.
- NAGY 1858. = Nagy Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. Pest, 1858, 4. kötet
- PATAY 1965. = Patay Pál: *A homokbödögei harang*. Veszprém megyei Múzeumi közlemények, 1965/3.
- PATAY 1976. = Patay Pál: *Harangszó*. In: Múzsák 1976/2.
- PATAY 1977. = Patay Pál: *Régi harangok*, Corvina kiadó, Budapest, 1977.
- PATAY 1989. = Patay Pál: *Magyarország régi harangjai és harangöntői 1711 előtt*. Magyar Nemzeti Múzeum, 1989.
- PATAY 2000. = Patay Pál: *A magyarországi harangok új- és legújabbkori története*. In: Déli harangszó. Tanulmányok a pápai rendelet félezeréves jubileumára. Szerk: Visy Zsolt, Budapest, 2000.
- PETERDY 2010 = Horváthné Peterdy Ilona: *Csengős szerelem*. Veszprém 2010.
- Pauer János: *Egyházi nevezetes régiség*. In: *Religió*, 1855. szeptember 27., 298–299. o.
- RÁCZ 1887. = Rácz Sándor: *A harang*. Vasárnapi Újság, I. – 1887. 09. 11., II. – 1887. 09. 18., III. – 1887. 09. 25.
- RÉVAI 1780. = Révai Miklós: *Böltselkedés a menykőről*. Várad, 1780.
- Rómer Flóris: *Ultimatum a honi harangisíne ügyében*. Vasárnapi Újság, 1865. február 26. 103. o.
- Rómer Flóris: *Ismét néhány szó a régi harangokról*. Vasárnapi Újság, 1865. december 10. 634. o.
- SAUR 2007. = Saur Allgemeines Künstlerlexikon, 27. kötet, K. G. Saur Verlag, München–Leipzig, 2007.
- Szikora József: *Mint a középkorban. Harangöntés, harangozás, harangszó*. Új Ember, 1999. május. 2., 4. o.
- SZOMAHÁZY 1893. = Szomaházy István: *Veszprém*. Vasárnapi Újság, 1893. április 23.
- VARGA 2009. = Varga Béla: *Veszprém város lexikona*. Veszprém, 2009.
- Veszprém múltja és jelene 1912, [é. n.]
- WALTER 1885. = Dr. Walter Gyula: *A harang*. In: Új Magyar Sion, Esztergom, 1885. 413–418. o.

*Ez úton is megköszönöm Nagy Károly kanonok úr,
a Szent Mihály-bazilika plébánosa, valamint
dr. Kredics László, dr. Miklós Márton és
Simon Nándor hathatós segítségét.*

JEGYZETEK

¹ Idézi LUKÁCS 2001., 56. o. Az idézet megjelent: Herman Ottó: *A harangok szava és még valami*. Ethnographia II. 1891. Budapest

² Olaszország (Itália) Campania tartománya az ókorban híres volt nemcsak érceiről és kitűnő agyagjáról, hanem e két anyag felhasználásával készült edényeiről is. Ismert, hogy az agyagalakítás és ércöntés mily nagy szerepet játszanak a harangok készítésénél. Így könnyen elképzel-

hető, hogy azon hely neve, ahol a harangokhoz szükséges anyagok rendelkezésre álltak és ahol ezek feldolgozásában ügyes iparosok éltek, átkerült magára az előállított tárgyra is. WALTER 1885., 417. o.

³ Belső-Hebridák egyik szigete. 5,5 kilométer hosszú és 2 kilométer széles.

⁴ WALTER 1885., 416. o.

⁵ „So lang ich sitze, bin ich stumm, Doch schwing ich mich im Thurm herum Und werf' mein Zungen hin und her, So ruf' ich dich zu Gottes Ehr' Zur Predigt, Ol gel und Gesang. Den Dieb ruf' ich zum Galgenstrang, Den Wittwen bring ich Traurigkeit, Dem Brautpaar bring ich frohe Zeit, Auch des creirten Doctors Ruhm Verkü id' ich in der Stadt herum. Zu Märkten, Schlachten und zu Brand Ruf' ich die ganze Stadt zu Hand. Was man verliert bei meinem Schall, Ein jeder Bürger wissen soll” – Amíg ülök, néma vagyok, de ha a toronyban lóbálom magam, és a nyelvem ide-oda dobálom, úgy hívlak téged az istentisztelethez, prédikációhoz, imához és énekhez. Így hívom a tolvajt az akasztófára, az özvegyének viszem a szomorúságot, az ifjú párnak boldog időket viszek, még a szülészbába dicséretet is hirdetem az egész városban. Vásárokhoz, harcokhoz és a tüzekhez hívom az egész város segítségét. Mit egy hangnál az ember kiolvas, azt tudni kell minden lakónak. Forrás: Walter 1885., 430–433. o. (A német nyelvű szövegeket lefordította: Földesi József)

⁶ Az idézet Friedrich Schiller *Das Lied von der Glocke* (Ének a harangról) költeményének motója, ami a harangról szóló és Celanoi Boldog Tamásnak (Celano, Abruzzók, Itália, 1190 k. – Tagliacozzo, 1260 k., költő, életrajzíró) tulajdonított híres leoninusok töredékeinek egyik sora. Forrás: Pallas Nagylexikon

⁷ A harangszó villámörő erejét már elég korán vitatták. Bolgár Mihály egy felolvasásában mondta: „[...] ha tehát az égháború az ördög műve, tömjén, szentelt só stb. által el is lesz űzhető. De különösen a harangok szava az, a mely az ördögöt megállítja eme romboló munkájába, s tönkreteszi erejét. Innét a falukon ma is divatozó harangozás a felhők elé [...] A tudomány fegyvere kiirtotta a sárkányokat, nevetségessé tette a babonát, megritkította a csodákat, s az égháborúnál tönkretette a sátán hatalmát.” Forrás: Részlet „... a régiek ismeretei a villám-, villámlás és mennydörgésről” című felolvasásból. Veszprémi Közlöny, 1888. november 18. De hasonlóképpen vélekedik Révai Miklós is a villámokról szóló könyvében: „[...] Vagynak, a' kik az álgyük kisüttetésének, vagy a' harangok veretésének valami természeti tehetséget tulajdonítanak az égi háborúnak széllyel oszlatására, kiket azonban csak maga a hangról való tanítás is eléggé megtorkol: mert a hanggal nem okoztatik a felhőknek eltávozások [...]. Britanniában huszon négy templomokba béütött a mennykő, a melyeken harangoztak, a többiek pedig, a hol csendesen voltak, mind sértetlen maradtak; és a Kisznettei toronyban két harangozót az életéből is kivégzett.” RÉVAI 1780., 196–197. o.

⁸ WALTER 1885., 892. o.

⁹ WALTER 1885., 898–902. o.

¹⁰ Magyar Katolikus Lexikon, főszerk: Diós István, Budapest, 1993. A lexikon internetes verziója elérhető a <http://lexikon.katolikus.hu/H/harang%C3%B6nt%C5%91.html> linken. Letöltés ideje: 2013. december 30.

¹¹ WALTER 1885., 917. o.

¹² Dr. Földesi Ferenc: Harangöntők Veszprémben. Veszprémi Szemle, 2015/1. 36–50. o.

¹³ PATAY 2000

¹⁴ http://hu.wikipedia.org/wiki/D%C3%A9li_harangsz%C3%B3. Letöltés ideje: 2014. január 3.

¹⁵ <http://lexikon.katolikus.hu>. Letöltés ideje: 2013. december 30.

¹⁶ Veszprémi Napló, 1914. április 26. A veszprémi ipar diadala. 5. o. Az újságíró ez esetben pontatlan volt. A kecskeméti öregharang valóban megrepedt, amit 1852-ben Schaudt András öntött újjá. Tóth Árpád valószínűleg egy másik harangot öntött, amit az I. világháborúban beolvasztottak.

- ¹⁷ Veszprémi Napló, 1914. július 5. Harangöntés. 2. o.
- ¹⁸ <http://lexikon.katolikus.hu/H/harangrekvir%C3%A11%C3%A11s.html>. Letöltés ideje: 2014. március 31. A veszprémi plébánia a harangösszesítést 1915. szeptember 15-én készítette el. E szerint Veszprémben a hívek száma 11.418 fő volt, a templomok száma 8, amelyekben 25 harang lakott. Ezekon kívül a református templomban 3, az evangélikusban szintén 3 harang volt, illetve a város tulajdonában a felső és a középső temetőben 2-2 lélekharang is volt. Forrás: Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár (a továbbiakban: VÉL), Legújabbkori plébániai kimutatások, (a továbbiakban: I.1.47.j.), Veszprém, 1916/R209
- ¹⁹ Veszprémi Hírlap, 1916. szeptember 17. 4. o. és Veszprémi Hírlap, 1917. október 21. 4. o.
- ²⁰ Forrás: http://de.wikipedia.org/wiki/Wallfahrtskirche_Maria_Taferl. Letöltve: 2014. 08. 20.
- ²¹ RÁCZ 1887., III. 643. o.
- ²² A Székesegyház 1981-ben II. János Pál pápa emelte „basilica minor” rangra. A basilica minor templomok pápától kapott kitüntető címe, melynek adományozása a XVIII. századtól terjedt el. Építészeti stílushoz nem kötődik. Kiváltságai közé tartozik a pápai címerben található kulcsok ábrázolásának alkalmazása a saját fölszerelési tárgyain, és pápai hatalom jelképeinek használata az oltár két oldalán.
- ²³ Az ismertetés elsősorban dr. Lukács Pál – dr. Pfeiffer János: A veszprémi Püspöki vár a katolikus restauráció korában, valamint Veszprém múltja és jelene 1912. című kiadványok felhasználásával készült.
- ²⁴ A Székesegyház részletes történetét, az 1910. évi felújítás részleteivel lásd: Ádám Iván: A veszprémi Székesegyház. Veszprém, 1912. A lenyomat folytatásban megjelent a Veszprémi Hírlap 1907–1912. évi lapszámaiban is.
- ²⁵ Sennyey István, kissenyeyi (Küküllővár, Küküllő vm., 1580 körül – Győr, 1635. október 22.): megyéspüspök. Apja Sennyey Pongrác a székelyek főkapitánya, később Báthory Zsigmond kancellárja. A gimnáziumot a bécsi jezsuitáknál, a teológiát Rómában végezte. 1616-ban pappá szentelték. 1618-ban Pázmány Péter esztergomi kanonokká és gömöri főesperessé, és 1623. V. 13-tól budafelhévi préposttá nevezte ki. 1621. V. 15. – 1623. III. 25. között soproni városplébános. 1621. X. 21-én a király kinevezte boszniai, 1623. V. 5-én váci megyéspüspökké, majd királyi alkancellár. Mint váci püspök teljesen a diplomáciának élt. A királyt képviselte a nikolsburgi békét megelőző tárgyalásokon. Később Erdélybe küldték Bethlen Gáborhoz követségbe. 1626. II. 22-én Kassán a király képviselője Bethlen és Brandenburgi Katalin esküvőjén. 1628-ban összeíratta a váci püspökség javadalmait. 1628. VII. 11-től veszprémi megyéspüspök, újra fölállította a káptalant és restauráltatta a székesegyházat. 1630. II. 25-től győri megyéspüspök. A jezsuitákat támogatta templomépítésükben. Kortársai szerint a németek mérgezték meg. Sírja a szombathelyi ferences templomban van.
Forrás: <http://leveltar.veszpremiersekseg.hu/ifj-sennyey-istvan/> Letöltve: 2014. augusztus 3.
- ²⁶ Esterházy Imre született Vágújhelyen (Nyitra m.) 1663. november 18-án, Esterházy Imre és Bucsányi Zsuzsanna szülöktől. A humán tantárgyakat Nagyszombatban és Sopronban végezte a jezsuitáknál. A pálos rendbe 1680-ban lépett, az újoncévét Bánfalván (Sopron m.) töltötte, a filozófiát Bécsújhelyen végezte. A rend generálisa a római Collegium Germanico-Hungaricumba küldte, ahová 1683. november 18-án érkezett. Példásan viselkedett és kitűnően tanult. A filozófiából és a teológiából doktorátust szerzett. 1687. október 13-án szerpapként hagyta el Rómát. Pappá szentelték itthon 1688. február 15-én. Rendjében a lepoglavi és a nagyszombati rendházban filozófiai és teológiai tanárként működött. A rend generálisává 1702-ben választották meg. Váci püspök 1706-ban, zágrábi püspök 1708-ban. Püspökké szentelte Keresztély Ágost bíboros, esztergomi érsek Pozsonyban 1708. márc. 4-én, az országgyűlés alkalmával. Nagy része volt abban, hogy a horvát Rendek a „Pragmatica Sanctio”-t már 1712-ben elfogadták. 1715-ben grófi címet kapott. Veszprémi püspökké és főispánná 1723. január 17-én nevezték ki. Csak két és fél évet töltött az egyházmegyében, de ez idő alatt barokk

stílusban újjáépítette a káptalannal együtt a székesegyházat, ellátta haranggal, s tervbe vette a szeminárium és gimnázium felépítését is. A király valóságos titkos tanácsosi címmel tüntette ki és 1725. augusztus 31-én esztergomi érsekké és primássá tette. Ő koronázta meg 1741-ben Mária Teréziát. Kínos lábfájása miatt azonban a koronázási misét Erdődy Gábor, egri püspök tartotta helyette. Donner Rafaellal 1732-ben felépítette a pozsonyi székesegyház Alamizsnás Szent János-kápolnáját. Ebbe temetkezett önmaga készítette feliratú síremlék alá. Meghalt Pozsonyban 1745. december 6-án. A magyar gyászbeszédet Padányi Bíró Márton veszprémi püspök tartotta. Mint főpap fényes barokk udvart tartott, de saját személyében alázatos szerzetes maradt. Primásként is „Frater Emericus”-nak írta alá nevét. Több mint kétmillió ezüstforintot fordított egyházi és kulturális célokra. Egykori rendjét később is bőkezűen támogatta. De támogatta a kapucinusokat, a trinitáriusokat és a piaristákat is.

Forrás: <http://leveltar.veszpremiersekseg.hu/eszterhazy-imre/> Letöltve: 2014. augusztus 3.

²⁷ KOLTAI 2005., 10. o.

²⁸ Uo.

²⁹ Az évszám: 1723.

³⁰ LUKCSICS 1933., 27. o.

³¹ VARGA 2009., 771–773. o.

³² BÉL 1989., 93. o.

³³ VÉL III. 1.a.1. Canonica visitacionis, 1746.

³⁴ Az itt használatos fontmázsa országos mérték. 100–144 font, azaz 49,11–75,32 kg. 18 aleggység közül a bécsi a 17. század elejéig 55,58 kg, 1756-ig 56,12 kg, azután 56,0 kg, a magyar 58,80 kg. A métermázsa 100 kg. Forrás: <http://lexikon.katolikus.hu/M/m%C3%A1zsa.html>. Letöltve: 2014. augusztus 3. Valamint lásd: Bogdán István: Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig. Budapest, 1991. Miután a harangokat 1723 és 1725 között készítették, az 56,12 kg-al számolva a közlés sorrendjében a harangok súlya (88–44–18–10): 4938,5 kg, 2469,28 kg, 1010 kg és 561 kg. Én a továbbiakban ezt tekintem mértékadónak.

³⁵ Veszprémi Hírlap, 1901. december 15. Strausz Antal: A veszprémi plébánia története. 7. o. Az itt közölt súlyadatok forrását a szerző nem adta meg, egyezés csak a két könnyebb harang esetében van. Az itt közölt leírás minden bizonnyal a legrészletesebb adat a székesegyház régi harangjairól.

³⁶ A harangról bővebben a Szentháromság harang fejezetben olvasható.

³⁷ *Szent József, Jézus nevelőatyja, légy közbenjárónk nagy viharokban 1723. Francz Ulrich Schiegel készített engem Leopoldstadban.*

³⁸ *Jézus Krisztus távolítsd el tőlünk a viharos szeleket 1724. Francz Ulrich Schiegel öntött engem Bécsben, Leopoldstadban.*

³⁹ *Szent Szűz Mária szabadíts meg minket a vihartól, jégesőtől a villámok nyilaitól 1723.*

⁴⁰ *Zaborski Ferenc hozott Veszprémbe 1711. Kemencében öntött engem Nuspichen János.* Johann, Nuspickher (meghalt Budán vagy Pesten, 1713) császári ágyú- és harangöntő. 1680-ban még Salzburgban működött. 1690 vagy 1696-tól Budán a török után az első harangöntő. Halála után a műhelyét özvegye, Maria Ursula, Nuspickherin vette át, így férje után 1716/17-ig a harangöntő műhely tulajdonosa Pesten. Forrás: <http://lexikon.katolikus.hu/N/Nuspickher.html>. Letöltve: 2014. augusztus 4.

⁴¹ *Medardus Reig öntött engem Gráczban 1696.*

⁴² ÁDÁM 1912., 399–400. o.

⁴³ Épületek homlokzatán (vagy tárgyakon – például harang) elhelyezett, az építésre, építtetőre utaló, általában latin nyelvű fölirat. A nagyobb mérettel v. színezéssel kiemelt betűi, római számokként összeadva az építés (készítés) évszámát adják. Verses változata a *kronogramma*. Forrás: <http://lexikon.katolikus.hu/K/kronosztikon.html>. Letöltve: 2014. augusztus 4.

- ⁴⁴ VÉL, Plébániai levéltárak Veszprém, Szent Mihály plébánia iratai (a továbbiakban: VI. 157.), 1917/0186
- ⁴⁵ Veszprémvármegye, 1916. szeptember 16., Elnémulnak a harangok. 3. o.
- ⁴⁶ Veszprémi Hírlap, 1916. szeptember 17., Harangátadás. 4. o.
- ⁴⁷ Veszprémi Hírlap, 1917. október 21., Elviszik a harangokat. 4. o.
- ⁴⁸ VÉL VI. 157. 1937/A248
- ⁴⁹ Szent Imre tér: A tér eredendően természetes neve Vásártér volt, amely nevet 1907-ben, az első nagy utcánév-rendezőkor változtatott a város hatósága Búzapiac tér névre. 1930-tól 1950-ig a Szent Imre tér nevet viselte. 1950-ben ide „költöztették” át a Rákóczi tér nevet, mígnem 1973-ban a Münnich Ferenc tér nevet kapta. A rendszerváltás után, 1991-ben az új önkormányzat megszüntette ezt a nevet. A tér elnevezése 2013 novemberi közgyűlési határozat szerint ismét Szent Imre tér. Forrás: <http://www.veszprem.hu/veszpremieknak/hirek/kozeleti-hirek/4146-uj-ternevek-a-belvarosban>. Letöltve: 2014. augusztus 6.
- ⁵⁰ Sajnos a harangok fogadásáról, majd azok fölszenteléséről mindedig nem találtam fényképfelvételt.
- ⁵¹ *Mihály Arkangyal, a Paradicsom ura, jöjj Isten segítségével.* A harangot sajnos a II. világháborúban elvitték. Pótlása azóta sem történt meg.
- ⁵² „*Szent Istvánnak, Magyarország jeles pártfogó királyának kilencszázadik évfordulóján örvendő harang*”
- ⁵³ Ez a harang is a II. világháború áldozata lett.
- ⁵⁴ *Szent Anna, Istenszülő Mária anyja, légy oltalmazója papságunknak és híveinknek*
- ⁵⁵ *Szűz Mária, irgalmasság anyja, a halál óráján fogadj el bennünket.* A szöveget Mária egészalakos domborműve választja ketté.
- ⁵⁶ *Rott Nándor és a veszprémi káptalan fogadalmából. 1937.* Veszprémi Hírlap, 1937. május 23., A székesegyház új harangjai. I. o.
- ⁵⁷ Az adatok forrása: PETERDY 2010., 98–99. o. és <http://www.magyarharangok.hu/veszprem.html>
- ⁵⁸ Lásd: LUKÁCS 2001., 56–68. o.
- ⁵⁹ A korabeli harangfeliratok átíratában a harangöntő nevét *Franz Ulrich Schiegel-nek* írták.
- ⁶⁰ Franz Anton Grieshaber (Waldshut, 1725. április 23. – Mímmenhausen, 1757. december 23.) a délnyugati német fém- és harangöntő műhely alapítója. Nagyapja már ismert harangöntő a régióban. F. A. Grieshabernek a tökéletes alakú és technikailag kiváló öntvények gyorsan országos hírnevet szereztek műhelyének. A Grieshaber-harangok kifogástalan öntési technológiával, kiváló minőségű munkával, magas művészi kivitelezéssel párosulva készültek. Az általa készített 8000 kg-os harang ma is Svájc ötödik legnagyobb harangja. Forrás: http://de.wikipedia.org/wiki/Franz_Anton_Grieshaber. Letöltve: 2014. augusztus 06.
- ⁶¹ Salem Apátság Németországban, a Bodeni tó mellett található, Konstanz várostól 10 km-re. A cisztercita apátságot 1137-ben alapították. A harmincéves háború alatt teljesen elpusztult, majd újjáépítették. Fénykorát újra a 18. században élte. 1803-ban a templomot bezárták. 1964–1969 között az egyház – állami támogatással – a templomot – a hozzá tartozó épületeket felújította. 1996-ban kezdődtek el a legdrágább felújítási munkálatok, a feltárás során előkerültek az eredeti színek. 2004-ben fejeződött be a külső felújítás. Forrás: http://en.wikipedia.org/wiki/Salem_Abbey. Letöltve: 2014. 08. 18.
- ⁶² Forrás: http://de.wikipedia.org/wiki/Glockengie%C3%9Ferei_Scheichel. Letöltve: 2014. augusztus 6. A weblapon hivatkozott irodalom: Jörg Wernisch: Glockenkunde von Österreich, Journal-Verlag, Lienz, 2006
- ⁶³ *Házainkat, szőlőinket és mezőinket és minden javainkat őrizd meg ó Szentháromság és minket magunkat is a dühöngő viharoktól. A tűzben öntött engem Francz Ulrich Scheigel Bécsben*

1725. Veszprémi Hírlap, 1901. december 15. Strausz Antal: A veszprémi plébánia története. 7. o.
- ⁶⁴ Az itt közölt átmérő és a magasság adatai saját mérés. A Magyar Harangok oldalon a harang átmérője 177 cm, illetve 191 cm a PETERDY 2010., 98. o. könyvben.
- ⁶⁵ Dr. Miklós Márton közlése szerint, akinek ezúton is megköszönöm segítségét.
- ⁶⁶ Magyar Harangok, http://www.magyarharangok.hu/legnagyobb_harangok.html Letöltve: 2014. augusztus 11. A nagyharangok sorában tartja számon a Vasárnapi Újság egyik összesítése is. Vasárnapi Újság, 1863. 12. 27., Hazánk legnagyobb harangjai. 480. o.
- ⁶⁷ Kertész Kálmán: Sekrestyések könyve. Stephaneum, 1939. 18. o.
- ⁶⁸ LUKÁCS 2001., 58–59. o.
- ⁶⁹ MÁRKUSNÉ 2011., 90. o.
- ⁷⁰ Liturgikus szolgálatok összessége.
- ⁷¹ MÁRKUSNÉ 2011., 95. o.
- ⁷² KOLTAI 2005., 10. o.
- ⁷³ NAGY 1858., A címer metszete a 81. oldalon, leírása a 100. oldalon található. A címer leírása még olvasható a http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/100_falu/Csakvar/pages/014_istenert.htm oldalon. Letöltve 2014. augusztus 12.
- ⁷⁴ Somfai Balázs: Példák a megyei értéktárba beérkezett javaslatok véleményezésének módszertani támogatására, kézirat, a szerző engedélyével.
- ⁷⁵ SZOMAHÁZY 1893., 285. o.
- ⁷⁶ BÉL 1989., 95. o.